УДК 373.5.011.3-051:159.923.2]:005.62
DOI: 10.24144/2524-0609.2025.56.56-59

Желанова Вікторія В'ячеславівна
доктор педагогічних наук, професор
кафедра освітології та психолого-педагогічних наук
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
м.Київ, Україна
v.zhelanova@kubg.edu.ua
http://orcid.org/0000-0001-9467-1080

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЗЗСО ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ІННОВАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Актуальність поданої статті зумовлена інноватизацією сучасної освіти, що є стратегічним орієнтиром професійної діяльності вчителя ЗЗСО й потребує його постійного самовдосконалення. Метою статті є висвітлення феномену самовдосконалення як суттєвої детермінанти інноватизації сучасної середньої освіти. У дослідженні застосовано такі методи науково-педагогічного дослідження, як-от: аналіз наукової літератури з проблеми інноваційності освіти, інноваційної особистості та самовдосконалення вчителя; синтез, порівняння, систематизація наукових джерел; дефініційний аналіз базових понять дослідження. Представлено трактування ґрунтовних феноменів дослідження, якими є «інновація», «освітня інновація», «інноватизація», «інноваційна особистість», «самовдосконалення вчителя». Презентовано модель інноваційної особистості та імплементовано її у контексті структури інноваційної особистості вчителя ЗЗСО, що містить інноваційну спрямованість, інноваційно-когнітивний, інноваційно-праксіологічний, рефлексивно-прогностичний компоненти. Визначено вектори самовдосконалення інноваційного вчителя ЗЗСО. Доведено детермінаційні функції самовдосконалення вчителя ЗЗСО як суб'єкта інноватизації середньої освіти.

Ключові слова: інновації, освітні інновації, інноватизація середньої освіти, особистість інноваційного вчителя ЗЗСО, самовдосконалення вчителя ЗЗСО.

Вступ. «Тотальна інноватизація» сучасного суспільства стала його суттєвою рисою, що задекларована в інноваційних концепціях розвитку економіки та суспільства «Індустрія 4.0», «Індустрія 5.0». У форматі цих суспільно-економічних інноваційних концепцій зароджується нова парадигма освіти – «Освіта 5.0», сутність якої полягає в спрямованості освіти на розвиток інноваційного потенціалу здобувачів освіти. До того ж світові освітні тенденції, глобалізаційні та євроінтеграційні трансформації суспільства, розвиток технологій вимагають активного впровадження інновацій в усіх ланках освіти. Варто відзначити, що у форматі середньої освіти провідним суб'єктом реалізації стратегії інноватизації є вчитель, що має постійно самовдосконалюватися суголосно вимогам сьогодення. Тому самовдосконалення вчителя стає однією з важливих детермінант інноватизації сучасної середньої освіти, що сприяє підвищенню її ефективності та відповідності сучасним викликам. Зауважимо, що детермінантою будемо вважати чинник, що зумовлює якість певного явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інноваційна проблематика достатньо широко представлена в науковому дискурсі, а саме: базові позиції інноватики (Дж. Бассет, Д. Гамільтон, Е. Роджерс, О. Хомерики); педагогічний контекст інновацій (І. Зязюн, В. Кремень, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Сисоєва); інноваційність у форматі вищої освіти (О. Дубасенюк, Г. Клімова, С. Ніколаєнко, В. Химинець); інновації як тренд середньої освіти (С. Кириленко); інноваційна компетентність вчителів (Ю. Дзюбенко, Н. Калюжна, А. Різниченко); інноваційні освітні технології (О. Пометун, С. Сисоєва); сутність та структура інноваційної діяльності (О. Гончарова, І. Дичківська, О. Пєхота, Г. Тараненко). Проблематику самовдосконалення особистості досліджували в своїх працях як вітчизняні (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Дичківська, В. Кремень, О. Огієнко, О. Цюняк та ін.), так і зарубіжні (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс тощо) науковці. Особистісне самовдосконалення як усвідомлений саморозвиток особистості розкрито у студіях Н. Усімбаєвої. У контексті суб'єктності особистості процес самовдосконалення досліджували В. Татенко, В. Роменець.

Однак, при зазначеній досить широкій дослідженості різних аспектів проблеми інноватики та самовдосконалення вчителя, питання самовдосконалення вчителя як суттєвої детермінанти інноватизації середньої освіти розглянуто лише аспектно.

Метою статті є висвітлення феномену самовдосконалення як суттєвої детермінанти інноватизації сучасної середньої освіти.

Застосовано такі **методи** науково-педагогічного дослідження, як-от: аналіз наукової літератури з проблеми інноваційності освіти, інноваційної особистості та самовдосконалення вчителя; синтез, порівняння, систематизація наукових джерел; дефініційний аналіз базових понять дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правовий аспект проблеми інновацій та самовдосконалення вчителя задекларовано в низці державних нормативних документах, а саме: Законі України «Про освіту» (2017 р.), Законі України «Про інноваційну діяльність» (2012 р.), «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018 р.), «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки» (2022 р.), Концепції «Нова українська школа» (2016 р.), Положенні «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (2017 р.).

У зазначених документах визначено, що ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток інноваційної діяльності, формування критичного мислення, професійне самовдосконалення вчителя ЗЗСО, що має на меті підвищення якості освіти на інноваційній основі.

Визначимося з вихідними поняттями поданої статті. Феномен інноватизації є похідним від поняття «інновація», що увів до наукового обігу австрійський, а потім американський учений Йозеф Алоїз Шумпетер (1883 – 1950), який досліджував термін «інновація» в економічному контексті. Науковець у своїй праці «Теорія економічного розвитку» визна-

© Желанова В.В.

чив *інновацію* через поняття «здійснення нових комбінацій» [1, с. 239]. Щодо педагогічного трактування інновацій є відомою дефініція *освітньої інновації* як новизни, що істотно змінює результати освітнього процесу, створюючи при цьому удосконалені чи нові освітні, дидактичні, виховні системи; освітні педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості; організації навчання і виховання; технології управління навчальним закладом, системою освіти [2, с. 107].

Варто відзначити, що проблема освітніх інновацій в поданій статті розглядається у площині інноватизації сучасної освіти.

В. Кремінь у своєму дослідженні визначає інноватизацію освіти як процес оновлення змісту, форм і методів навчання, що базуються на досягненнях науки, техніки та інформаційних технологій. Це забезпечує підвищення якості освіти та її відповідність вимогам сучасного суспільства [3]. На думку І. Дичківської, інноватизація освіти є інтегративним процесом, що передбачає активну модернізацію освітнього середовища, застосування нових педагогічних підходів і технологій, які сприяють підвищенню якості освіти та її адаптації до сучасних викликів [4, с. 22] Отже, наше трактування інноватизації пов'язане з її розглядом як процесу створення умов та реалізації ресурсів для інноваційного розвитку сучасної освіти.

Відтак, *інноватизація середньої освіти* є складним багатоаспектним процесом, що передбачає впровадження новітніх освітніх технологій, методик та організаційних форм у систему навчання з метою підвищення його ефективності та відповідності вимогам сучасного інноваційного суспільства.

Беручи до уваги проблему поданої статті, в коло наших наукових інтересів входить питання ролі особистості в інноваційному процесі. Одним із перших цей аспект проблеми інноватики порушив відомий американський соціолог Е. Роджерс, який в межах теорії дифузії інновацій розробив типологію суб'єктів інноваційного процесу (інноватори, ранні споживачі, пізні масові споживачі, повільні, консерватори [5]. Науковець розглядає індивідуальні особливості ставлення людей до інновацій, ступінь їх включеності в процес упровадження та реалізації інновацій. Відтак Е. Роджерс в своїй теорії дифузії інновацій акцентує значущість педагогічних агентів змін [5, с.27]. Дещо синонімічною є думка відомого новатора та лідера зарубіжного освітнього менеджменту М. Фуллана, який розглядає інноваційні зміни в освіті як безперервний процес, що потребує активної участі всіх суб'єктів освітнього середовища. На його думку, інноватизація повинна бути спрямована не лише на зміни в методах навчання, але й на зміну культурних і організаційних аспектів освітніх установ [6, с. 35].

Таким чином, базовим суб'єктом інноватизації середньої освіти є інноваційна особистість вчителя. У наших попередніх працях [7] на засаді структурно-динамічного підходу було обґрунтовано й розроблено концептуальну структурно-компоненту модель інноваційної особистості, що містить наступні компоненти.

1. *Інноваційна спрямованість,* що є інтеграцією мотивів, потреб, цінностей і установок, що пов'язані з трактуванням особистості як суб'єкта інноваційної діяльності. Цей компонент відбиває спонукальні аспекти інноваційної особистості й пов'язаний з потребою, особистісною зацікавленістю, прагненням, схильністю займатися інноваційною діяльністю, з підходом до інновацій як цінності.

2. *Інноваційно-когнітивний компонент* запропонованої моделі пов'язаний з інтелектуально-пізнавальними можливостями особистості, тобто з загальним інтелектом, а також з особливостями пізнавальної сфери, зокрема, мислення. Мислення інноваційної особистості має креативний характер, воно є дивергентним (за Дж. Гілфордом). При цьому інноваційне мислення ґрунтується на критичному мисленні, як мисленні вищого рівня. Важливою якістю інноваційної особистості є її когнітивна активність, когнітивний стиль, що визначає специфіку сукупності відносно стійких індивідуальних особливостей пізнавальних процесів особистості. Суттєвим складником когнітивного компоненту інноваційної особистості є наявність системи знань про сутність, закономірності, принципи, зміст й стадії інноваційної діяльності; знання щодо предмету інноваційної діяльності, логіки його планування, проєктування, розвитку, аналізу результатів.

3. *Інноваційно-праксіологічний компонент* моделі інноваційної особистості містить систему умінь (уміння планувати та проєктувати інноваційну діяльність; генерувати велику кількість оригінальних ідей та адаптувати їх до розв'язання актуальних проблем сучасного суспільства та його освітніх інституцій; нестандартно й мобільно розв'язувати проблемні ситуації; застосувати інноваційні педагогічні технології; створювати нові наукові та соціальні продукти), що пов'язані з інноваційною діяльністю та інноваційною поведінкою. Ознаками інноваційної поведінки є такі, як-от: емоційне прийняття або неприйняття змін; інноваційна культура або антикультура інновацій; інноваційна співпраця або конфліктність, соціальна інертність або активність, очікування щодо результату інновацій або розчарування; віра в успіх або песимістичний настрій.

4. *Рефлексивно-прогностичний компонент моделі інноваційної особистості* ґрунтується на рефлексивно-антиципаційних механізмах психіки, що уможливлюють відбір та аналіз, збереження подій минулого та активне прогнозування майбутнього. Рефлексивні якості інноваційної особистості передбачають встановлення меж свого знання і незнання, власного внеску в інноваційний продукт, аналіз і оцінку своїх індивідуальних інтелектуальних якостей (інтелектуальна рефлексія); аналіз своїх особистостісних позитивів та складнощів, що сприяють або перешкоджають інноваційній діяльності (особистісна рефлексія); критичний аналіз думок і дій іншого, оцінювання себе з позиції оточуючих (комунікативна рефлексія); аналіз інноваціної колаборації, порівняння й зіставлення своїх досягнень з досягненнями інших людей, координація своєї діяльності з діями інших (кооперативна рефлексія) [7, с.14-15].

Вважаємо, що ця модель може бути імплементована щодо трактування структури інноваційної особистості сучасного вчителя ЗЗСО, як ключового суб'єкта інноватизації середньої освіти. Самовдосконалення інноваційного вчителя буде суголосним компонентам цієї моделі.

Визначення самовдосконалення як свідомої діяльності людини, спрямованої на вдосконалення своїх знань, навичок і особистісних якостей, пропонував К. Роджерс, який підкреслював важливість самоактуалізації та розвитку вчителя в контексті гуманістичної педагогіки. А. Маслоу, розглядав саморозвиток як складову особистісного зростання, базованого на ієрархії потреб. Д. Колб розробив модель навчання через досвід, що є ефективною для професійного розвитку вчителів. Дж. Дьюї вважав, що розвиток педагога відбувається через постійну рефлексію та практичний досвід.

Таким чином, вважаємо самовдосконалення най-

вищою формою саморозвитку особистості, що є усвідомленим і спрямованим на зміну себе і своїх професійних здібностей процесом, який відповідає зовнішнім і внутрішнім вимогам та загальнолюдським цінностям [8, с.16]. Проте інноватизацію середньої освіти пов'язуємо саме з професійним самовдосконаленням як процесу безперервного оновлення та вдосконалення педагогічних компетентностей, необхідних для ефективного навчання. На думку О. Савченко професійне самовдосконалення вчителя є ключовим фактором забезпечення якості освіти в умовах інноваційних змін [9, с.8].

Самовдосконалення як детермінанта інноватизації має такі вектори.

Інноваційна спрямованість вчителя ЗЗСО удосконалюється у напрямі посилення стійкості мотивів, їх усвідомленості, позитивно-емоційного забарвлення, прискорення темпу появи та збільшення їх вираженості. Поступово мотиви перетворюються в установку. Ціннісне ставлення до інновацій змінюється у напрямі насичення цінностей, відбувається їх ієрархізація, вони стають більш стійкими.

Удосконалення *інноваційно-когнітивного компоненту* інноваційної особистості вчителя ЗЗСО пов'язана з розвитком мислення у напрямі його альтернативності, гнучкості, діалогічності, діалектичності, прогностичності, позитивності. Знання вдосконалюються в напрямі розширення, систематизації, усвідомленості, посилення доказовості, аргументованості, чіткості, глибини, міцності, самостійності, дієвості.

Розвиток умінь та інноваційної поведінки як компонентів *інноваційно-праксіологічного компоненту* спрямовані на позитивно-емоційне оптимістичне прийняття інновацій, адаптацію вмінь до нових ситуацій, посилення активності, ініціативності, розробку інноваційних технологій.

Удосконалення *рефлексивно-прогностичного* компонента інноваційної особистості вчителя ЗЗСО пов'язана з розширенням рефлексії, від інтелектуальної, особистісної, інтрапсихічної до комунікативної, кооперативної, інтерпсихічної. Ретроспективна та ситуативна рефлексія поширюється перспективною. Антиципація трансформується від прогнозування результатів своєї інноваційної діяльності до передбачення інноваційної діяльності інших, а також до передбачення наслідків інноваційної колаборації з ними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У поданій статті висвітлено феномен інноватизації середньої освіти, що є складним багатоаспектним процесом, який передбачає впровадження новітніх освітніх технологій, методик та організаційних форм у систему навчання з метою підвищення його ефективності та відповідності вимогам сучасного інноваційного суспільства. Інноватизація – це процес створення умов та реалізації ресурсів для інноваційного розвитку сучасної середньої освіти. Доведено, що основним суб'єктом впровадження інновацій в середній освіті є інноваційна особистість вчителя. Представлено структуру інноваційної особистості вчителя ЗЗСО, що містить інноваційну спрямованість, інноваційно-когнітивний, інноваційно-праксіологічний, рефлексивно-прогностичний компоненти. Визначено професійне самовдосконаленням як процес безперервного оновлення та вдосконалення педагогічних компетентностей, необхідних для ефективного навчання. Векторами самовдосконалення інноваційного вчителя ЗЗСО є мотивація та смисли у контексті інноватизації освіти, пізнавальні процеси, діяльнісна сфера, рефлексивно-антиципаційні процеси. Подальшого вивчення потребує аспект проблеми, пов'язаний з конкретними методиками самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В.Старка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
2. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород: Інформ-вид. центр ЗІППО, 2007. 364 с.
3. Кремінь В. Система підтримки інноваційної діяльності: організаційне перезавантаження? Дзеркало тижня. 2019. URL: https://zn.ua/ukr/science/sistema-pidtrimki-innovaciynoyi-diyalnosti-organizaciyne-perezavantazhennya-323459_.html (дата звернення: 29.03.25)
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
5. Rogers E. Diffusion of innovation. San Fransisco: Free Press, 1983. 341 p.
6. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ. Львів: Літопис, 2000. 272 с.
7. Желанова В.В. Модель інноваційної особистості: структурно-динамічний підхід. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2023. № 39 (1). С.12–18.
8. Желанова В.В., Рій Ю.В. Дослідження феномену самовдосконалення в міждисциплінарному контексті. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2023. № 5 (359). С.15–21.
9. Савченко О.Я. Авторська школа. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С.8-9.

References

1. Schumpeter, J. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu* [Theory of economic development: Research of profits, capital, credit, interest and economic cycle]. Publishing house "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].
2. Khymynets, V. V. (2007). *Innovatsiina osvitnia diialnist* [Innovative educational activity]. Inform-ed. center ZIPPO [in Ukrainian].
3. Kremin, V. (2019) Systema pidtrymky innovatsiinoi diialnosti: orhanizatsiine perezavantazhennia? [System of support of innovative activity: organizational reboot?] *Mirror of the week* [Dzerkalo tyzhnia]. URL: https://zn.ua/ukr/science/sistema-pidtrimki-innovaciynoyi-diyalnosti-organizaciyne-perezavantazhennya-323459_.html [in Ukrainian].
4. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative pedagogical technologies]. Akademvydav [in Ukrainian].
5. Rogers, E. (1983). *Diffusion of innovation*. Free Press.
6. Fullan, M. (2000). *Syly zmin. Vymiriuvannia hlybyny osvitnikh reform* [Forces of change. Measuring the depth of educational reforms]. Litopys [in Ukrainian].
7. Zhelanova, V. V. (2023). Model innovatsiinoi osobystosti: strukturno-dynamichnyi pidkhid [Model of innovative personality: structural-dynamic approach]. *Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy, 39* (1), 12–18 [in Ukrainian].
8. Zhelanova, V.V., Riy Yu.V. (2023). Doslidzhennia fenomenu samovdoskonalennia v mizhdystsyplinarnomu konteksti [Research of the phenomenon of self-improvement in an interdisciplinary context]. *Bulletin of the Luhansk National Taras Shevchenko University], 5* (359*)*, 15–21 [in Ukrainian].
9. Savchenko, O. Ya. (2008). *Avtorska shkola. Entsyklopediia osvity* [Author's school. Encyclopedia of education]. Yurinkom Inter, 8-9 [in Ukrainian].

Статус статті:
Отримано: 30.03.2025 Прорецензовано: 06.04.2025 Прийнято: 15.04.2025

Zhelanova Viktoriia
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Education, Psychological and Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

SELF-IMPROVEMENT OF A TEACHER OF ZZSO AS A DETERMINANT OF INNOVATION IN MODERN SECONDARY EDUCATION

Abstract. The relevance of the presented article is due to the innovativeness of modern education, which is a strategic guideline for the professional activities of a secondary and higher education teacher and requires his constant self-improvement. The article aims to highlight the phenomenon of self-improvement as a significant determinant of innovation in modern secondary education. The study uses the following methods of scientific and pedagogical research, such as: analysis of scientific literature on the problem of innovativeness of education, innovative personality and teacher self-improvement; synthesis, comparison, systematization of scientific sources; definitional analysis of basic research concepts. The interpretation of the fundamental phenomena of the study is presented, which are «innovation», «educational innovation», «innovation», «innovative personality», and «teacher self-improvement». The model of an innovative personality is presented and implemented in the context of the structure of an innovative personality of a teacher of the secondary vocational school, which contains innovative orientation, innovative-cognitive, innovative-praxiological, and reflective-prognostic components. The vectors of self-improvement of an innovative teacher are determined. It is proven that within the framework of the innovative orientation of the individual, the following transformation occurs: motives and needs in innovative activity are transformed into an attitude and then into a value attitude towards innovative activity. It is found that the dynamics of the development of thinking as a basic component of the innovative-cognitive component occurs in the direction of strengthening its alternativeness, flexibility, dialogicity, dialecticity, predictability, and positivity. It is substantiated that the dynamics of the development of skills and innovative behavior are directed towards a positive-emotional optimistic acceptance of innovations, a departure from stereotypes, acceleration of adaptation of skills to new situations, strengthening of subjective activity, initiative, and independent development of innovative algorithms. It has been determined that the dynamics of the reflective-prognostic component is associated with the expansion of reflection directed «at oneself» (intellectual, personal, intrapsychic) and reflection directed «at others» (communicative, cooperative, interpsychic). The determinative functions of self-improvement of a teacher of secondary education as a subject of innovation in secondary education are proven.

Keywords: innovations, educational innovations, innovation of secondary education, personality of an innovative teacher of secondary education, self-improvement of a teacher of secondary education.